
СОЦІОЛОГІЯ

Терпан В. В.

РІВЕНЬ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ В СТРУКТУРІ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО КАПІТАЛУ СУЧАСНОГО УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО СТУДЕНТСТВА

У статті проаналізовано сутність соціальної активності як складової соціокультурного капіталу сучасного університетського студентства. Досліджено особливості розвитку соціальної активності сучасної студентської молоді.

Ключові слова: соціокультурний капітал, соціальний капітал, культурний капітал, символічний капітал, соціальна активність.

Соціально-економічні зміни, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, як ніколи актуалізують проблеми формування соціально активної особистості, насамперед серед студентської молоді. У наш час соціальні відносини між людьми є не просто компонентами соціальної структури суспільства, вони мають свою вагу, своє значення й можуть розглядатися в як ресурси для акторів, що беруть участь у взаємодії, та для суспільства в цілому. Все більш актуальним стає питання соціального самовизначення молоді, перспективи її соціалізації й інтеграції, участі в соціальному житті країни.

Аналіз теорій капіталу (культурного, соціального, символічного та ін.) у зарубіжній та вітчизняній соціологічній літературі свідчить про досить ґрунтовне вивчення основних аспектів цієї проблематики. Проте не вистачає цілісної концепції дослідження соціокультурного капіталу, яка б охоплювала всі його рівні. Крім того, не знайшла свого поглибленого вивчення низка не менш важливих питань, таких як визначення структури соціокультурного капіталу сучасного студентства, дослідження його складових та основних показників сформованості. Відкритим залишається також питання адаптації теорії

соціокультурного капіталу, інструментарію та індикаторів конкретно-соціологічного дослідження до умов сучасного українського суспільства.

Таким чином, в наш час досить актуальною є потреба в науковому осмисленні й аналізі як загальних проблем формування та реалізації соціокультурного капіталу студентства в умовах змін, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, так і дослідженні більш конкретного питання розвитку соціальної активності сучасного студентства.

У сучасній соціології теорія соціального та культурного капіталів (як підґрунтя аналізу соціокультурного капіталу) набула поширення завдяки дослідженням П. Бурдьє, Дж. Коулмена, Р. Патнема, Ф. Фукуями. Також питання розвитку та формування соціального капіталу вивчали Н. Бусова, Г. Градосельська, О. Демків, О. Коньков, В. Радаєв, В. Степаненко, Л. Стрельнікова, Н. Победа та ін.

Загалом поняття “соціокультурний капітал” у багатьох випадках є ширшим та більш об’ємним, ніж поняття соціального та культурного капіталів. І оскільки предметні поля культурного та соціального капіталу перетинаються, правомірно, на наш погляд, використовувати при дослідженні соціокультурного капіталу поняття, що стосуються соціального та культурного капіталів. Свого часу ще П. Сорокін підкреслював неможливість відокремити суспільство і культуру та наголошував на існуванні єдиної соціокультурної реальності. П. Штомпка також наголошує на тому, що процеси, які відбуваються як у власне культурних, так і у власне соціальних вимірах соціокультурного поля, перебувають у численних та багатомірних взаємозв’язках. Сучасний український соціолог Л. Сокурянська зазначає: “Суспільство й культура, соціальне й культурне не співвідносяться між собою як ціле та його частина, тотальність і сегмент. Це нерозривно пов’язані аспекти суспільного життя, аспекти соціокультурної реальності, що доповнюють один одного. При цьому соціальний аспект відображає цю реальність з точки зору зразків і способів взаємодії людей, які поєднуються в групи або спільноти, а культурний аспект – з точки зору значень, цінностей і норм, завдяки яким індивіди (або групи індивідів) взаємодіють між собою” [1, 40].

Отже, соціокультурний капітал є підґрунтям інших видів капіталу, таких як культурний, символічний, соціальний, політичний та інші, а всі вони для соціокультурного капіталу відіграють роль ресурсів, входять у його зміст як складові частини. Поняття соціокультурного капіталу ву багатьох випадках ширше простої суми

понять “соціальний та культурний капітал”. Соціокультурний капітал має інтегральні якості, що доповнюють і розширюють характеристики власне соціального та культурного капіталів.

Сучасний систематичний аналіз соціального капіталу вперше був запропонований французьким соціологом П’єром Бурдьє, для якого характерний досить широкий спектр використання поняття капітал. Проте як визначальні Бурдьє виокремлював економічний, культурний та соціальний капітали, розглядаючи інші форми капіталів як похідні [2, 60]. Пізніше сам П. Бурдьє розширив кількість “соціальних” видів капіталу, ввівши такі поняття, як “соціальний і культурний капітал”, “капітал академічної влади”, “капітал наукового престижу”, “капітал інтелектуального реноме”, “капітал політичної й економічної влади”, а також “символічний капітал”.

Під культурним капіталом П. Бурдьє розумів ті переваги, які передають еліти своїм дітям (навички усного та писемного мовлення, естетичні цінності, уміння взаємодіяти з людьми, орієнтація на досягнення в навчанні) та розширюють можливості їхньої соціальної мобільності. На відміну від культурного соціальний капітал є сукупністю реальних або потенційних ресурсів, пов’язаних з володінням стійкою мережею більш-менш інституціолізованих відносин взаємного знайомства й визнання, інакше кажучи, із членством у групі. Таким чином, обсяг соціального капіталу, яким володіє цей агент, залежить від розміру мережі зв’язків, які він може ефективно мобілізувати, і від обсягу капіталу (економічного, культурного або символічного), яким, у свою чергу, володіє кожен з тих, хто з ним пов’язаний [3, 185].

Найчастіше структура соціального капіталу зображується різними авторами подібно: феномен складається зі структурної (соціальні мережі) та змістової (цінності та норми і довіра) складової [4, 90]. Загалом поняття соціальної мережі активно використовували та розвивали А. Барнес, Е. Ботт, О. Демков, А. Радкліф-Браун, Б. Поу, М. Шриваніс та ін.

Також поняття соціального капіталу характеризується тим, що містить у собі різні рівні виміру. Кожний рівень має певні фактори, які його становлять, вони бувають як загальними для всіх рівнів, так і характерними для кожного рівня й способу його виміру.

На мікрорівні соціальний капітал еквівалентний доступу до соціальних ресурсів – це накопичений потенціал, частина якого могла бути використана індивідуумом на рівні безпосереднього спілкування. По суті, будь-який ресурс, що може допомогти в досягненні мети індивідуумів, але фактично належить соціальному члену мережі, може

бути розцінений як соціальний капітал. На мікрорівні соціальний капітал – це насамперед ресурс, що використовується індивідуумом для досягнення своїх цілей і взаємодії з оточуючими (тобто соціальна мережа, соціальні норми й довіра).

На мезорівні соціальний капітал можна порівняти з поняттям колективної ефективності і оцінювати за здатністю індивідів поєднуватися для колективної дії в досягненні загальної мети. Соціальний капітал розташований не в мережі індивідуумів, а в структурі соціальної організації. У такому випадку розглядається групова взаємодія та її здатність змінювати умови існування, а не тільки потенціал індивіда у зв'язку з його особистою мережею. Тому в поняття соціального капіталу вимірюваного на мезорівні включаються такі фактори, як щільність асоціативної діяльності на місцевості (кількість добровольчих асоціацій, клубів за інтересами і т.д.) і членства індивіда в різних асоціаціях.

На макрорівні соціальний капітал характеризується передусім розвитком місцевого самоврядування й соціальних інститутів та їхньою взаємодією із владними структурами. Поняття соціального капіталу, що вимірюється макрорівнем, зазвичай містить у собі соціальне й політичне навколишнє середовище, у якому місцеві асоціації можуть розвиватися й процвітати. Він також причетний до формування економічного зростання, полегшує доступ до інформації й знижує транзакційні витрати. Поза економічним аспектом у нього входять соціальні й політичні свободи, політична стабільність.

Російський соціолог Л. Стрельнікова вважає, що ці рівні дозволяють оцінювати ступінь соціальної активності, і кожен з них дає специфічну картину формування соціального капіталу. Але оскільки реальність не можна поділити на рівні, аналіз особливостей формування соціального капіталу неминуче потребує розгляду всіх його сторін. Отже, ми бачимо, що соціальний капітал визначається як ресурс, який перебуває в тих відношеннях (мережах), які ми підтримуємо. І не випадково його операціоналізація відбувається через категорію “соціальна мережа”. Саме в соціальних мережах відбувається конвертація соціального капіталу, а також його вимірювання, яке відбувається через рівень залучення в ті або інші мережі відносин і через характеристики цих мереж.

На думку Джеймса Коулмена, обсяг соціального (у нашому випадку соціокультурного) капіталу залежить від інтенсивності взаємозв'язків між людьми. Чим тісніше взаємозв'язки, тим вищий рівень довіри й тим значніший соціальний капітал у суспільстві: “... чим частіше люди звертаються один до одного за допомогою, тим

більше кількість виробленого суспільного капіталу. Якщо соціальні відносини не підтримуються, то вони відмирають; очікування й зобов'язання як би висихають; існування норм залежить від постійного спілкування” [5, 321]. Отже, соціальний капітал визначається як ресурс, що перебуває у відношеннях, які ми підтримуємо. Р. Патнем також наголошував на значенні асоціацій та цивільних співтовариств для розвитку соціального капіталу.

Аналізуючи рівень дослідження порушеної проблеми і сьогоdnішній стан соціокультурної активності сучасного студентства досліджуваного регіону (Приазов'я), можна означити мету статті. Отже, метою цього дослідження є визначення особливостей розвитку соціальної активності сучасного університетського студентства як складової соціокультурного капіталу. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- визначити межі поняття соціокультурного капіталу;
- визначити місце соціальної активності в структурі соціокультурного капіталу сучасного університетського студентства;
- з'ясувати показники (індикатори) соціальної активності сучасного університетського студентства;
- проаналізувати особливості розвитку соціальної активності сучасного університетського студентства.

Вивчаючи різні точки зору на соціокультурний капітал, його складові, індикатори розвитку та виходячи із завдань цього дослідження, ми вважаємо за можливе розглядати соціокультурний капітал як єдине ціле (як у теоретичному, так і в емпіричному плані загалом важко відділити ресурси соціального та культурного капіталів), а соціальну активність сучасної студентської молоді як одну зі складових її соціокультурного капіталу. Дослідження проводилося на базі Маріупольського державного університету (n=472). В опитуванні взяли участь студенти з першого по п'ятий рік навчання.

Як показники соціальної активності сучасного університетського студентства в цьому дослідженні ми визначили наступне: кількість близьких друзів та знайомих, соціальна згуртованість, рівень розвитку толерантності, ставлення до молодіжних субкультур, відчуття підтримки оточуючих.

Насамперед розглянемо сферу близьких міжособистісних взаємин сучасних студентів. Як показують результати нашого дослідження, більшість сучасних студентів мають досить широке коло близьких друзів: 35,9% – більше шести друзів, 22,4% – чотири або п'ять, 17,3% – трьох, 12,2% – двох, 9,3% – одного друга, а

2,9% студентів не мають жодного друга. До того ж 48,5% студентів відзначили, що більшість їхніх друзів добре знайомі між собою (проте всі друзі знайомі між собою тільки у 8,9% студентів). У 31,6% опитаних студентів більшість друзів знайомі між собою, але не всі. Але в 9,3% студентів тільки дехто з їх друзів знайомі між собою, у 1,7% опитаних тільки двоє або ніхто не знає один одного.

Щодо відносин із сусідами: більшість студентів (52,8%) підтримують стосунки з багатьма сусідами (більш ніж сімома), 22,5% студентів знайомі з 4-7 сусідами, 17% знають двох-трьох сусідів, 3,4% – одного, 4,3% не знають жодного сусіда. Як бачимо, студентська молодь досить активно спілкується з навколишніми людьми. Також, на наш погляд, важливим є аналіз схильності сучасних студентів опиратися на навколишніх задля досягнення своєї мети: схильні покладатися тільки на своїх рідних 73,0% студентів, на близьких друзів – 41,4% студентів. Розраховують на співробітництво з оточуючими 18,6% студентів і 12,3% схильні покладатися тільки на самих себе. Як бачимо, більшість сучасних студентів мають досить широке коло близьких друзів та підтримують дружні стосунки з багатьма сусідами. У скрутну хвилину або для досягнення своєї мети більшість сучасних студентів схильні покладатися на своїх рідних та близьких друзів. Розраховують на співробітництво з оточуючими тільки 18,6% студентів.

Іншим важливим, на наш погляд, показником соціальної активності сучасного університетського студентства є ставлення до “інакших”, людей, які мають певні відмінності (табл. 1). По-перше, проблема толерантності загалом є досить актуальною в сучасному українському суспільстві (особливо це стосується Приазов'я як багатонаціонального регіону). І по-друге, дехто з сучасних дослідників (Н. Победа) не безпідставно вважають толерантність невід'ємною складовою соціального капіталу.

Як бачимо, рівень толерантності сучасних студентів Маріупольського державного університету досить високий: окрім людей, що вживають наркотики або хворі на ВІЛ, СНІД, туберкульоз, інших сприймають позитивно та як потенційних друзів. Найбільш позитивно сприймають людей інших культурних традицій, іншомовних людей (33,3% студентів бачать у них потенційних друзів та 34,2% сприймають їх позитивно), люди іншої національності (48,7% студентів сприймають як потенційних друзів та 22,5% сприймають позитивно), людей, які щойно переїхали до нашого міста (36,3% студентів сприймають як потенційних друзів та 30,4% сприймають позитивно), а також людей з іншим кольором

шкіри (38,7% сприймають як потенційних друзів та 21,3% сприймають позитивно).

Таблиця 1

Сприйняття студентами людей, що мають певні відмінності

	Можуть бути друзями (%)	Сприймаються позитивно (%)	Сприймаються нейтрально (%)	Насторожують (%)	Викликають певну ворожість (%)	Важко відповісти (%)
Люди іншої національності	48,7	22,5	25,0	2,1	0,9	0,8
Люди іншої віри, релігії	28,8	19,1	40,7	7,6	1,3	2,5
Люди інших політичних поглядів	25,3	17,6	47,6	3,9	2,6	3,0
Іншомовні люди, люди інших культурних традицій	33,3	34,2	26,1	2,1	1,3	3,0
Люди, які щойно переїхали до цього населеного пункту	36,3	30,4	26,6	4,2	0,4	2,1
Люди, які вживають наркотики	2,6	0,4	11,1	33,8	47,4	4,7
Хворі на ВІЛ, СНІД або туберкульоз	4,7	6,0	22,1	48,1	11,0	8,1
Люди з іншим кольором шкіри	38,7	21,3	31,9	3,8	1,3	3,0

Ще одним показником соціальної активності студентів можна вважати прихильність до субкультур та участь у громадських і політичних організаціях. На думку багатьох дослідників (Дж. Коулмен, Р. Патнем, Ф. Фукуяма та ін.) проявом соціального капіталу є здатність до самоорганізації – здатність створювати різноманітні добровільні асоціації, громадські організації, клуби за інтересами тощо. Отже, як показують результати дослідження (див. табл. 2), досить велика кількість студентів (27%) не зараховують себе до жодної з молодіжних субкультур та не мають друзів і знайомих серед їх представників (24,5%). Найбільшою популярністю користуються репери (20,3% серед студентів та 36,7% серед знайомих

та друзів), фани спортивних течій або команд (19,8% та 37,1%), байкери (18,6% та 13,9%), рокери (16,9% та 25,7%), фани музичних напрямів або гуртів (16% та 38%) та прихильники флешмобу (15,2% та 20,3%).

Т а б л и ц я 2

Ставлення сучасних студентів до молодіжних субкультур

<i>Назва субкультури</i>	<i>Кількість представників молодіжних субкультур серед друзів та знайомих (%)</i>	<i>Кількість прихильників молодіжних субкультур серед студентів (%)</i>
Байкери	13,9	18,6
Готи	19,4	7,6
Гопники	13,9	2,1
Інді	5,1	3,4
Емо	15,6	5,9
Клабери	22,8	11,4
Металісти	20,3	8,4
Ньюейдж	2,5	1,7
Панки	15,2	7,2
Растамани	14,8	4,2
Репери	36,7	20,3
Рокери	25,7	16,9
Сатаністи	6,8	0,8
Фани музичних напрямів або гуртів	38,0	16,0
Фани спортивних течій або команд	37,1	19,8
Фріки	3,4	4,2
Фурі	2,1	0,8
Прихильники флешмобу	20,3	15,2
Хіпі	5,1	8,0
Члени інтернет-спільнот за інтересами	17,7	6,8
Яппі	1,7	0,2
Важко відповісти	2,5	9,3
Таких немає	24,5	27,0

Участь студентів у громадських та політичних організаціях, на наш погляд, на достатньо низькому рівні (табл. 3). Як бачимо,

абсолютна більшість студентів (54,0%) не належать до жодної з громадських або політичних організацій та рухів, 28,1% студентів є членами різноманітних студентських та молодіжних організацій, 12,3% – клубів за інтересами, 10,9% – спортивних клубів та товариств.

Таблиця 3

Участь студентів у громадських та політичних організаціях

<i>№ п/п</i>	<i>Громадські (політичні) організації</i>	<i>Кількість студентів (%)</i>
1	Клуб за інтересами	12,3
2	Політична партія	1,3
3	Суспільно-політичний рух	2,1
4	Екологічний рух	1,4
5	Громадська організація, фонд, асоціація	4,6
6	Нетрадиційна профспілка	0,4
7	Творча спілка	7,9
8	Спортивний клуб, товариство	10,9
9	Об'єднання за фахом	8,4
10	Студентське товариство, молодіжна організація	28,1
11	Релігійна організація, церковна громада	2,9
12	Не належать до жодної з громадських (політичних) організацій або рухів	54,0

Навіть в об'єднаннях за майбутнім фахом беруть участь тільки 8,4% студентів. Участь у різноманітних заходах на захист екології беруть 1,4% студентів, хоча екологія м. Маріуполя є досить актуальним та болючим питанням.

Таким чином, спираючись на аналіз сучасної соціологічної літератури, можна визначити соціокультурний капітал як ресурс, що містить у собі якості та характеристики як соціального, так і культурного капіталів. В емпіричному дослідженні набагато ефективніше розглядати соціокультурний капітал як єдине ціле, не намагаючись відокремити надто близькі поняття соціального та культурного капіталів, тим більше при дослідженні соціокультурного капіталу студентства.

Проаналізувавши сучасні дослідження соціального капіталу, можна стверджувати, що соціальна активність є невід'ємною складовою соціокультурного капіталу, формування та розвиток якого безпосередньо залежить від інтенсивності взаємозв'язків між людьми.

Показниками розвитку соціальної активності сучасного університетського студентства ми визначили наступне: кількість

близьких друзів та знайомих, соціальна згуртованість, рівень розвитку толерантності, ставлення до молодіжних субкультур, відчуття підтримки з боку оточуючих.

Отже, дослідження рівня соціальної активності сучасного університетського студентства дозволяє зробити висновок, що більшість нинішніх студентів мають досить широке коло близьких друзів, які активно спілкуються між собою, а також підтримують дружні стосунки з багатьма сусідами. У скрутну хвилину або для досягнення своєї мети більшість сучасних студентів схильні покладатися на своїх рідних та близьких друзів. Проте розраховувати на співробітництво з малознайомими та випадковими людьми, більшість не схильна. Рівень толерантності сучасних студентів досить високий: окрім людей, що вживають наркотики або хворі на ВІЛ, СНІД, туберкульоз, інших сприймають позитивно та як потенційних друзів. А от показник самоорганізації сучасного студента – участь у різноманітних асоціаціях, громадських організаціях та клубах за інтересами – низький. Досить багато студентів не зараховують себе до жодної з молодіжних субкультур та не мають друзів і знайомих серед їх представників. Участь студентів у громадських та політичних організаціях також на низькому рівні. Абсолютна більшість студентів не належать до жодної з громадських або політичних організацій і рухів. Як бачимо, студентська молодь демонструє досить високий рівень соціальної активності у сфері міжособистісних стосунків, проте рівень самоорганізації є низьким. Більшість студентів байдужі до проблем громадського життя.

Соціальні стосунки не виникають самі по собі, а конструюються через залучення спеціальних стратегій, орієнтованих на інституціалізацію групових стосунків, що дозволяє використати їх як надійне джерело отримання різних вигод та користі, яку індивіди накопичують, постійно беручи участь у групах з метою створення певного ресурсу. Проте соціологічні дослідження доводять, що соціальна активність сучасної студентської молоді є значно нижчою, ніж наприкінці ХХ століття. У зв'язку з цим досить актуальною є модернізація навчально-виховного процесу, який був би спрямований на формування у молоді соціальної активності, від якої залежить розвиток усього суспільства, особливо коли йдеться про демократичне суспільство.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сокур'янська Л. Г. Студентство на шляху до іншого суспільства: ціннісний дискурс переходу. – Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2006. – 576 с.
2. Бурдьє П. Форми капіталу // Західна економічна соціологія: хрестоматія сучасної класики. – М. : РОССПЭН, 2004. – Т. 3. – № 5. – С. 60-74.
3. Bourdieu, Pierre. Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital, in: Kreckel, Reinhard (ed.) Soziale Ungleichheiten (Soziale Welt, Sonderheft 2). – Göttingen: Otto Schwartz & Co., 1983. – P. 183-198.
4. Демків О. Б. Мережева структура соціального капіталу : дис. ... кандидата соц. наук : спец. 22.00.03. – Львів, 2006. – 237 с.
5. Coleman J. Foundations of Social Theory. – Cambridge : Belknap press of Harvard University press, 1990. – 993 p.

Терпан В. В. Урівень соціальної активності в структурі соціокультурного капіталу сучасного університетського студентства.

В статті аналізується сутність соціальної активності як складової соціокультурного капіталу сучасного університетського студентства. Також досліджуються особливості розвитку соціальної активності сучасної студентської молоді.

Ключові слова: соціокультурний капітал, соціальний капітал, культурний капітал, символічний капітал, соціальна активність.

Terpan V. V. Level of social activity in structure of the sociocultural capital of modern university students.

The essence of social activity is analyzed as a component of the sociocultural capital of modern university students in this article. Also there are researches the development of particular social activity of modern students

Keywords: sociocultural capital, social capital, cultural capital, symbolic capital, social activity.

Перевезій О. А.

ДОСЛІДНИЦЬКЕ ПОЛЕ ЕТНІЧНОГО БІЗНЕСУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ

Стаття присвячена аналізу теоретико-методологічних засад дослідницького поля, пов'язаного з проблематикою етнічного бізнесу. У ній подано узагальнене визначення поняття "етнічний бізнес", розкрито його